

KÜRESEL SALGINDA ÇİN'İN SORUMLULUĞU

Ahmet İŞCAN
Zehra AYDIN

dipam

PERSPEKTİF

NİSAN 2020 SAYI:1

Çin'de ortaya çıkan yeni tip Koronavirüs, COVID-19, birkaç ay içinde tüm dünyaya yayılarak küresel bir kriz halini aldı. Ciddi ekonomik, sosyal ve siyasal sonuçları olan bu kriz, dünya sisteminin yeniden yorumlanması gerektiği iddialarını da beraberinde getirdi. Bu anlamda yalnızca bir küresel sağlık sorunu değil, çok boyutlu bir tehlike olarak tanımlandı.

Yeni tip koronavirüsün ilk belirtileri Aralık ayı başında Çin-Wuhan'da görüldü. Sosyal medya üzerinden Aralık ayı başında Çinliler tarafından paylaşılmaya başlanan virüs salgını haberleri, Çin yönetimi tarafından durdurularak söylentilerin daha fazla yayılması engellendi. Yine bu doğrultuda, konuyla ilgili doktorların ve sağlık personellerinin konuşmaları susturuldu. Böylece ilk belirtiler ve Çin'in önlem almak adına virüsün yayıldığı bölgeleri kapatması arasında yedi hafta kadar bir süre geçti. Bu durum, kanıtlanabilir olduğu için, Çin'in bu krizde suçlanabileceği en ciddi konu olarak karşımızda duruyor.

Söz konusu virüsün, ilk olarak Wuhan'da bir vahşi hayvan pazarında ortaya çıktığı iddiaları ise olayı farklı bir boyuta taşıdı. Uzmanların görüşü, koronavirüsün ilk olarak yarasalardan geçtiğini doğrular yönde olsa da, henüz bu yarasaların gıda olarak kullanılmasının buna neden olup olmadığı tartışmaları devam ediyor. Bu tip virüslerin vahşi hayvanlarda ortak bir yaşam sürdürebildiği, ancak bunların bir şekilde insana bulaşması durumu söz konusu olunca ortaya ciddi hastalıklar çıkabileceği şeklinde yapılan açıklamalar, Çin'de yaygın olan vahşi hayvan pazarlarını ve vahşi hayvanların gıda olarak değerlendirilmesi kültürünü, dünya kamuoyu tarafından sorgulanır hale getirdi.

Konunun uluslararası boyutunda, COVID-19'un ABD başkanı D. Trump tarafından, salgının yayılışının ilk zamanlarında ve özellikle Çinli yetkililerin virüsün ABD askerleri tarafından Wuhan'a getirildiği söyleminin ardından "**Çin virüsü**" olarak adlandırılması, rastgele kullanılmış bir kavram gibi durmuyor. Zira bu kavram, küresel yıkıcı etkilere sahip virüsün Çin'den

kaynaklandığının, dahası, Çin'in bu durumdan bir sorumluluk payı olması gerektiğinin ve dünyanın ilgisini bu noktaya çekmenin bir göstergesiydi. Bu görüşler, kamuoyunda giderek daha çok tartışılmaya başladı ve dünyanın farklı yerlerinde, Çin'in bu pandemideki sorumluluğu konusu gündemdeki yerini aldı.

Peki Çin'in bu salgındaki sorumluluğu fikri neye dayanıyor? Bu sorunun ilk cevabı **bilgi saklama ve dezenformasyon**. Yani Çin yönetiminin, salgın belirtileri ilk ortaya çıktığında yasaklarla gösterdiği bilgi izolasyonu tutumu ve ardından virüsün niteliğine dair yapmış olduğu, insandan insana geçmediği yönünde yanlış bilgilendirmeler. Bu anlamda yıkıcı küresel salgında ciddi bir payı olduğu düşünülüyor, çünkü salgının yayılmasında en kritik dönemi de içeren ilk yedi hafta bu şekilde "üstü örtülü" geçti. Sorunun ikinci cevabı ise **sağlık güvenliği açığı**. Çin'de bulunan vahşi hayvan pazarlarının yeterli kontrole sahip olmaması ve söz konusu egzotik vahşi hayvanların insan güvenliğini tehlikeye atacak zararlı virüs ve mikroorganizmaları barındırması durumu. Bu durum her ne kadar net bir şekilde kanıtlanamamış olsa da, Çin'e yönelik suçlamalar günden güne artıyor.

Yakın zamanda İngiltere'de Henry Jackson Derneği tarafından yayımlanan "**Coronavirus Compensation? Assessing China's Potential Culpability and Avenues of Legal Response (Koronavirüs Tazminatı? Çin'in Potansiyel Suçlanabilirliğini ve Hukuki Müdahale Yollarını Değerlendirme)**" adlı rapor, bu fikirlerin ilk kez bir rapor halinde somut olarak yayımlanarak gündeme gelmesini sağladı. Yine bu raporda, özellikle G-7 ülkelerinin bu pandeminin önlenmesi adına 3.2 trilyon sterlin harcadıklarını ve

Çin'in yukarıda belirtilen sorumlulukları nedeniyle, özellikle bu ülkelere maddi tazminat vermesi gerektiği belirtildi. Yine şu sıralarda, pandeminin çıkış noktası olarak Çin'in ve ardından süreci yönetme konusunda Dünya Sağlık Örgütü'nün başarısızlıkları; bu konunun BM'de çözülmesi gerektiği yorumlarını artırdı. Ancak burada, BM'nin gerçekten yetkin ve yeterli bir kurum olup olmadığı sorgulanmalıdır. Özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı, daha önce dünyada pek çok örneğini gördüğümüz adaletsiz kararların (ya da sessiz kalışın) önünü açmaktadır. Aynı zamanda Çin'in, Güvenlik Konseyi'nin veto yetkisini de elinde bulunduran beş daimi üyeden biri olduğu unutulmamalıdır. Bu da, Çin hakkında, Konsey'den tazminat gibi olumsuz bir kararın çıkartılamayacağını göstermektedir. Elbette BM'yi sadece Güvenlik Konseyi'nden ibaret görmek, indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Her ne kadar BM'nin tek bağlayıcı karar alabilen organı Konsey olsa da, BM Genel Kurulu'nun ya da sekreterin kararlarının ya da gündemlerinin de uluslararası kamuoyu üzerindeki etkisi yadsınamaz. Bu etkinin yanı sıra, daha önce Kore Savaşı örneğinde gördüğümüz 'barış için birleşme kararı' gibi Genel Kurul'dan olağanüstü bir şekilde çıkartılan bağlayıcı ve etkin kararlar da olmuştur. Bu da, günün koşullarına uygun, devletlerin beraber hareket edebilme kapasitesine bağlı olarak uluslararası hukuka ve özeldede BM sistemine yeni kavramların eklenebildiğini göstermektedir. Elbette burada nihai belirleyicinin 'güç' kavramı olduğunu belirtmemiz gerekir. Nitekim Kore Savaşı'nda da, güçlü olan ABD öncülüğünde uluslararası hukuka ve BM sistemine eklemeler yapılabilmıştır.

Bu konudaki sorumluluk ve tazminat meselelerinin uluslararası hukuktaki yeri ise biraz karmaşık. 2005 yılında hazırlanan Uluslararası Sağlık Tüzüğü'nde; *"Her Taraf Devlet, karar aracı uyarınca kendi ülkesi içindeki uluslararası önemi haiz halk sağlığı acil durumuna yol açabilecek tüm olayları ve aynı zamanda bu olaylara yanıt olarak uygulanan herhangi bir sağlık önlemini, Ulusal UST Odak Noktası aracılığıyla ve halk sağlığı bilgilerinin değerlendirildiği 24 saat içinde, mümkün olan en etkin haberleşme araçları ile DSÖ'ne bildirecektir."* şeklinde bir ifadeye sahip olan 6. madde, Çin'in, koronavirüs belirtilerinin ilk ortaya çıktığı söylenen zamanda Dünya Sağlık Örgütü'nü bilgilendirmemesi nedeniye sorumlu olduğunu gösterir nitelikte. Dünya Sağlık Örgütü, tüzüğe taraf devletlerin tüzük maddelerinin ihlali halinde tazminat kararı alabilir veya tüzüğe taraf devletlere tazminat yolunu açabilir. Peki bu sorumluluk bir bağlayıcılık yüklüyor mu? Dünya Sağlık Örgütü Anayasası'nın 20. Maddesi uyarınca, Örgütün bünyesinde düzenlediği tüzüklerin ve dolayısıyla Çin'in de taraf olduğu Uluslararası Sağlık Tüzüğü'nün bağlayıcı olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda uluslararası hukukta yaygın kabul, Uluslararası Sağlık Tüzüğü'nün bağlayıcı olduğu yönündedir. Ancak burada akla gelen soru bu bağlayıcı kararın uygulamasını denetleyen bir mekanizma olup olmadığıdır. DSÖ'nün yaptırımlarını denetleyici bir kurumu yoktur. Uluslararası Sağlık Tüzüğü gereğince Çin için alınabilecek bağlayıcı bir tazminat kararının, Çin tarafından uygulanmamasına dair kamuoyu baskısı, devletlerin tekil ya da kolektif boykot uygulamaları dışında bir cezaya tabi tutulamaz. Konunun Uluslararası Adalet Divanı'na götürülebilmesi için de Çin'in rızası gerekmektedir. Dolayısıyla bu

seçenek de ortadan kalkar. Daha önce BM ile ilişkilerde bahsettiğimiz gibi, burada da belirleyici olan, gelecekteki 'güç' ilişkilerinde tazminat talep eden devletler ve tazminata konu olan devletin (Çin) konumu olacaktır.

Diğer taraftan, bir La Fontaine masalı örneğinde, kediye zil takıp, geldiği anda onu farkedebilecek ve böylece kaçabilecek olan fareler bu dahiyane fikrin sevincini yaşarken, yaşlı bir farenin *"her şey çok güzel, peki ama kediye zili kim takacak?"* sorusunun bir benzeri, bu durumda da karşımıza çıkıyor. Şu sıralar giderek daha çok konuşulmaya başlanan bu suçlamayı resmi olarak kim yapacak? Çin'e yapılacak bir tazminat talebi, Uluslararası Sağlık Tüzüğü'nün ilgili maddeleri üzerinden oluşturulabilir. Ancak dünyanın en büyük ürün ihracatçısı ve küresel ekonomide ciddi bir pay sahibi olan ve ayrıca salgın krizini ilk atlatan ve dolayısıyla normalleşme sürecine ilk giren ülkelerden biri olan Çin'i karşısına alıp, somut sonuç alma olasılığı son derece düşük bu hamleyi göze almak, ilk bakışta çok pragmatik durmuyor. Resmi bir hamlenin yapılması ihtimali de bu bağlamda olası gözüküyor. Diğer yandan, Çin'in sorumluluğu meselesini uluslararası gündeme taşımaya hevesli gibi gözükken ABD Başkanı Trump'ın *"Çin virüsü"* söylemi, yaklaşık son iki haftadır ortadan kaybolmuş durumda. Zira Çin ile hem kriz sürecinde sağlık ekipmanları anlamında, hem de böyle kritik bir noktada ekonomik ilişkiler anlamında işbirliği halinde olma zorunluluğu, ABD için su sıralar son derece elzem. Sonuç olarak, bu pandeminin dünya genelinde devletlere olan son derece yüksek ekonomik ve sosyal maliyetinin tazmin edilebilmesi, gelecekteki dünya sisteminin yöneticilerinin kim olduğu ile doğrudan ilişkili olacaktır. Beklenenin

aksine uluslararası statüko korunursa, pandeminin sağlık boyutu atlatılıp sistemle ilgilenilebilir bir duruma gelindiğinde, tazminat talepleri baş gösterecektir. Çin'in sistemdeki yerine bağlı olarak, bu talebin kısmen karşılanması söz konusu olabilir. Ancak beklentilerle paralel olarak statükonun bozulduğu bir sistemde, bu virüsü daha erken dönemde yaşayıp, diğer

devletlerden önce toparlanma dönemine giren Çin'e karşı, devletlerin birleşmesi veya boykot gücüne erişebilmeleri olası gözükmemektedir. Böyle bir düzende, tazminat talepleri söylentinin ötesine geçebilecek midir? Bunu, kurulacak yeni sistemin belirleyeceğini söyleyebiliriz.

DİPLOMATİK İLİŞKİLER ve POLİTİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
CENTER for DIPLOMATIC AFFAIRS and POLITICAL STUDIES

+90 216 310 30 40

info@dipam.org

+90 216 310 30 50

www.dipam.org

Murat Reis Mahallesi Gazi Caddesi No:69
Üsküdar/İstanbul